

E-ISSN: 3023-820X  
Yaz 2024 • Summer 2024  
Cilt 1 • Volume 1  
Sayı 1 • Issue 1

# Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)  
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)



**Baş Editör**  
Editor-in-Chief

Esra AKA

**Danışma Kurulu**  
Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK  
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA  
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK  
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN  
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM  
(Kırklareli Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ  
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ  
(İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin TAŞ  
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR  
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ  
(Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ  
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Doç. Dr. Fettah KUZU  
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL  
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN  
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN  
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK  
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK  
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM  
(Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU  
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ  
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadık ARMUTLU  
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ  
(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU  
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)



**Alan Editörleri**  
Field Editors

**Klasik Türk Edebiyatı**  
Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA  
(Ege Üniversitesi)

**Halk Edebiyatı**  
Prof. Dr. Canser KARDAŞ  
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

**Yeni Türk Edebiyatı**  
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN  
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

**Türk Dili**  
Prof. Dr. Ümit HUNUTLU  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

**Türk İslâm Edebiyatı**  
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ  
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz ÖKSÜZ  
(Ege Üniversitesi)

**Türkçe Eğitimi**  
Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE  
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ  
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

**Tarih ABD**  
Prof. Dr. Hidayet KARA  
(Muş Alparslan Üniversitesi)



**Sayı Hakemleri**  
Issue Reviewers

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA  
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Vildan SERDAROĞLU COŞKUN  
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN  
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ  
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN  
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA  
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadık ARMUTLU  
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)



### **Yazı İşleri Sorumlusu**

Managing Editor

Fatma TÜRK

### **Dil Editörleri**

Language Editors

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

### **Musahhihler**

Proofreaders

Fatma KEKÜÇ

Haydar ÖZÇELİK

Özlem YOLAÇAN

### **Son Okuma Sorumluları**

Final Proofreaders

İlknur CEVHER

Gizem SERGERDANOĞLU

### **Kapak Tasarımı ve Mizanpaj**

Cover Design and Layout

Beyza MURAT-ABDUKARIMOV

### **Yazışma Adresi**

Contact

[dergiklasikdivan@gmail.com](mailto:dergiklasikdivan@gmail.com)

<https://klasikdivan.com>



## Dibace

Kıymetli Klasik Divan Okurları,

Bu yıl yayım hayatına başlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)*; edebî eserler, ilmî çalışmalar, kültür, dilbilim ve eğitim incelemelerinin yapıldığı özgün ve yenilikçi çalışmaları akademi camiasıyla buluşturmayı hedeflemektedir. *KD-UDKEAD*; bilim etiği, özgün değer, dijital perspektif, modern yaklaşım ve disiplinlerarası incelemelerle akademik çalışmalara katkı sunmayı ilke edinen bir yaklaşıma sahiptir. Klasik Divan Çevrim İçi Edebiyat Topluluğunun süreli yayını olan dergimiz, Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) olmak üzere yılda iki sayı hâlinde yayımlanacaktır. İnsan ve toplum bilimleri alanında çalışmalar yürüten araştırmacıların kaleme aldığı yazıların kabul edileceği dergi; yayın kurulunun ön incelemesinin ardından yazıyla ilintili olarak çift taraflı kör hakem değerlendirmesine tabi tutulmakta ve en az iki hakem onayı olan yazılar yayımlanmaktadır. Dergimiz, E-ISSN 3023-820X numarasıyla elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Danışma kurulu, yayın kurulu ve yazım kuralları başta olmak üzere dergiyle ilgili tüm bilgiler [dergi.klasikdivan.com](http://dergi.klasikdivan.com) adresinde yer almaktadır. Dergimizin ilk sayısı *KD-UDKEAD* 1/1, Yaz 2024 dönemi olan 30 Haziran tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda; uygun bulunmayan yazıların elenmesinden sonra beşi *Araştırma Makalesi* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı* olmak üzere toplam yedi yazı yayımlanmıştır. Dergimize yazılarıyla katkıda bulunan araştırmacılara, yazıları büyük bir titizlikle inceleyen hakem kuruluna ve gönüllülük esasıyla bir araya gelen Klasik Divan Çevrim İçi Edebiyat Topluluğu üyelerine teşekkür ederiz. *KD-UDKEAD*'ın nitelikli ve özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

**Baş Editör**  
**Esra AKA**

**Makale göndermek için ilk tarih:** 01 Nisan 2024

**Makale göndermek için son tarih:** 02 Haziran 2024

**1. Sayının yayımlanma tarihi:** 30 Haziran 2024



## İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi: .....	I
Dibace: .....	V
İçindekiler: .....	VI

### **Araştırma Makalesi** Research Article

<b>1.Fars Kültür ve Edebiyatında Hayat Suyu Pınarı ve İskender</b> The Water of Life and Alexander in Persian Culture and Literature <b>Prof.Dr. Nimet YILDIRIM.....</b>	<b>1</b>
<b>2.Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Kırkbasma ve Albasmadan Korunma Ritüel ve Uygulamaları</b> Rituals and Practices For the Preservation of Kırkbasma and Albasma in Azerbaijani and Anatolian Folklore <b>Doç. Dr. Meleyke MEMEDOVA.....</b>	<b>14</b>
<b>3.Gülzâr-ı Savâb Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili</b> <b>Çıkarma Teşebbüsü</b> An Attempt to Construct a Reader Profile Based on the Seals Used in the Manuscripts of Gülzâr-ı Savâb <b>BeyzaMURAT-ABDUKARIMOV.....</b>	<b>29</b>
<b>4.Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Boyu ile Hayat Ağacının Arkaik İlişkisi</b> The Archaic Relationship Between the Height of the Beloved and the Tree of Life in Classical Turkish Literature <b>HasanERGÜLEÇ.....</b>	<b>48</b>

**5.Hâfız-ı Şirâzî'nin "Şumâ" Redifli Gazeline Yapılan Üç Şerhin Mukayese Edilerek Değerlendirilmesi**

A Comparative Evaluation of Three Commentaries on Hâfız Al-Shirâzî's Ghazal with the Rhyme "Şumâ"

**BeyzanurBEKMEZ.....67**

**Kitap Tanıtım Yazısı**

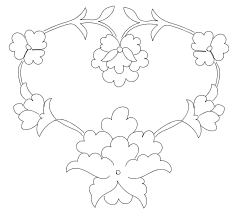
Book Review

**6.Prof. Dr. İlhan Genç'in Kaleminden Kürsüdeki Şâir: Mehmet Âkif**

**Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA.....89**

**7.Şâirâne Muammâlara Şârihâne Çözümler Şerh-i Muammeyât-ı Emrî (Muammâyî Ahmed Çelebi)**

**Hasan TEL.....95**





## **Fars Kültür ve Edebiyatında Hayat Suyu Pınarı ve İskender**

### **The Water of Life and Alexander in Persian Culture and Literature**

Prof. Dr. Nimet Yıldırım

[nimety@atauni.edu.tr](mailto:nimety@atauni.edu.tr)

Atatürk Üniversitesi

<https://orcid.org//0000-0001-6544-7573>

Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

**Makale Türü/Article Type:** Araştırma Makalesi

**Geliş Tarihi/Date of Submission:** 30.05.2024

**Kabul Tarihi/Date of Acceptance:** 09.06.2024

**Sayfa/Page:** 1-13

**Atıf/Citation:** Yıldırım, Nimet. "Hayat Suyu Pınarı ve İskender". *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2024),1-13.

**Değerlendirme/Peer Review:** İki dış hakem-Çift taraflı körleme/Double anonymized-Two external.

**İntihal/Plagiarism:** Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.



# Fars Kùltür ve Edebiyatında Hayat Suyu Pınarı ve İskender

The Water of Life and Alexander in Persian Culture and Literature

Prof.Dr. Nimet YILDIRIM

## Özet

Hayat suyu; karanlıklar ülkesinde bulunduğuna, içenlere ya da yıkananlara ölümsüzlük özelliği kazandırdığına inanılan efsanevi su. İskender bu sudan içmek için uzun ve zorlu yolculuklara çıkmış ancak amacına ulaşamamıştır. Hızır, içeni sonsuz bir hayata kavuşturduğuna inanılan bu suyu bulmuş, içmiş ve ölümsüzlüğe erişmiştir. İnsanın dünyaya adım atışından itibaren hemen her toplumda hayatın kısalığı, şiddetli yaşama arzusu, onu her zaman sonsuz bir hayat arama düşüncesine sürüklemiştir. Bu düşünce çeşitli toplumlarda birtakım mitolojik ürünler ortaya çıkarmış, insanların ebedî bir hayat aramak için verdikleri mücadeleleri anlatan özgün destanlar kaleme alınmış, gerçekte olmasa da hayal dünyasında sonsuz bir hayatı canlandırma yoluna gidilmiştir. Tarih ve rivayetlerin tanıklığıyla İran kültür ve edebiyatında da bu düşünce değişik şekillerde günümüze dek aktarıla gelmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Hayat, Su, İskender, Hızır.

## Abstract

The water of life, a legendary water believed to be found in the land of darkness and to grant immortality to those who drink or bathe in it. Alexander the Great embarked on long and arduous journeys to drink from this water but never succeeded in his quest. Hızır found this water, which is believed to give eternal life to those who drink it, drank it and attained immortality. Since man first stepped into the world in almost every society, the shortness of life and the fierce desire to live have always led him to the idea of seeking eternal life. His notion has given rise to various mythological creations across different cultures, with unique epics chronicling the struggles of those in pursuit of an everlasting life. Although such a life may not exist in reality, it has been vividly imagined in the realm of fantasy. As witnessed by history and narratives, this idea has been transmitted in various forms in Iranian culture and literature to this day.

**Key Words:** Life, Water, Alexander, Hızır.

## Giriş

Âb-ı Hayât: *Hayat suyu, Bengisu*. Karanlık ülkesinde bulunduğu ve içenlere ya da yıkananlara ölümsüzlük özelliği kazandırdığına inanılan efsanevi su. İskender, bu sudan içmek için uzun ve zorlu yolculuklara çıkmış ancak amacına ulaşamamıştır. Hızır, içeni sonsuz bir hayata kavuşturduğuna inanılan bu suyu bulmuş, içmiş ve ölümsüzlüğe erişmiştir.<sup>1</sup>

İnsanın dünyaya adım atışından itibaren hemen her toplumda hayatın kısalığı, şiddetli yaşama arzusu, onu her zaman sonsuz bir hayat arama düşüncesine sürüklemiştir. Bu düşünce, çeşitli toplumlarda birtakım mitolojik ürünler ortaya çıkarmış, insanların ebedî bir hayat aramak için verdikleri mücadeleleri anlatan özgün destanlar kaleme alınmış, gerçekte olmasa da hayal dünyasında sonsuz bir hayatı canlandırma yoluna gidilmiştir. Tarih ve rivayetlerin tanıklığıyla İran kültür ve edebiyatında da bu düşünce değişik şekillerde günümüze dek aktarıla gelmiştir.<sup>2</sup>

Bu bulunması zor, son derece değerli maddeyi elde edebilmek için insanoğlu tarihin en eski devirlerinden beri uzun seferlere çıkmıştır. Karanlık ülkesine, bilinmeyen coğrafyalara, uçsuz bucaksız bölgelere, kutsallar diyarına, ölümler yurduna, tanrılar şehrine yapılan, çoğu zaman amacına ulaşamayan zorlu ve son derece sıkıntılı seyahatlerde bulunmuş kişiliklerin serüvenleri de gizemli bir dille aktarılagelmiştir.<sup>3</sup> Ortaçağ'da bütün Avrupa'da Batı dillerinde "Fountain of youth/La fontaine de Jovent/Jouvence: *gençlik suyu*" olarak bilinen hayat suyu düşüncesi yeni bir dünyanın keşfedilmesi amacıyla daha da önem kazanmıştır. İspanyalı ünlü kâşif Ponce de Leon (1460-1521) Florida eyaletini keşfetmesiyle birlikte burada bulunan ve şifa dağıtan çeşmeler hakkındaki tartışmalar çerçevesinde o bölgede gençlik kazandıracak çeşmeyi aramaya başlamıştır.<sup>4</sup>

Hayat suyundan içme düşüncesi, ölümden kurtaracak ilaçlar elde etme amaçlı araştırmalar, en eski dönemlerden beri çeşitli milletlerin tarihleri, kültür ve medeniyetlerinde var olagelmiş ve bu amaçla birtakım tarihî ve efsanevi kahramanlar oluşturulmuştur. Aynı zamanda çeşitli milletler arasında bu kahramanlar ve kahramanlık hikâyelerinin diğer kültürel değerlerle birlikte dolaşmasıyla kültürel iletişim sağlanmış, dolayısıyla birbirinden farklı milletlerin edebiyatları, kültür ve

1 Huseyn Rezmî, *Edebiyyât-i Hamâsî*, II, 343; Sîrûs Şemîsâ, *Ferheng-i İşârât-i Edebiyyât-i Farsî*, Tahran: Hş. 1375. *İşârât*, I, 28; Berzger Hâlıkî, *Şâh-i Nebât-i Hâfîz*, s. 1089; Mu'in, *Ferheng*, "Âb-i hayât", V, 4.

2 Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran: Hş. 1375, s. 29; Kubâdiyânî, R.-Âteşincân, "Ab-ı Hayat", *Danışname-yi Edebi-yi Farisi*, Tahran: 1375-1378 Hş., C.1; Ahmet Yaşar Ocak, "Âb-ı hayât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1 (1998): 1-3; Poonawala, I. K., "âb/water", *EIr.*, I, 28; *Dâ'iretü'l-ma'ârif-i Büzürg-i İslâmî*, I-, "Âb-i hayât", (Tahran: DMBİ; 1367 hş, I: 36); Ânendrâc, "Âb-i hayât", "Âb-i zindegâni" "Âb-i zindegî", *Ferheng-i Câmi'-i Fârsî* (Yay. Muhammed-i Debîrsiyâkî), İntişârât-ı Kitâb-ı Furûşî-yî Hayyâm, (Tahran: 1365 hş., I, 13, 22); Alî Ekber Dihhudâ, "Âb-i hayât", "Âb-i zindegâni", "Âb-i zindegî", *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, (Tahran: 1346 hş; I-L, II: 20, 26).

3 Behmen Serkârâtî, "Efsâne-yi Âb-ı Hayat Der İskendernâme-yi Nizâmî ve Rivâyât-i Diğer-i Dâstân-i İskender," *Mecm'ua-yi Makâlât-i Kongre-yi Beynu'l-milelî-yi Nohomîn Sede-yi Tevellud-i Hekîm Nizâmî-yi Gencevî*, Tahran: Hş., 1372, II, 227.

4 DMBİ, "Âb-i hayât", *DMBİ*, I, 36.

medeniyetlerinde bu konuda benzeşmeler ortaya çıkmıştır.<sup>5</sup>

Klasik dönemlerde hayat suyunu temel alan ve Batı Asya’da yaygın eski Babil kahramanı Gılgamış’la aynı adı taşıyan “Gılgamış Destanı” ve “İskender Efsanesi” gibi şaheser yapıtlar ortaya konulduğu görülmektedir. Bu örneklerde suyun önemi hemen fark edilir. Çünkü sonsuz hayat sağlayan suyun varlığına olan inancın doğuşunda gerçek hayattaki suyun taşıdığı rol çok büyüktür. Suyun hayat veren, diriltken, yapıcı ve canlılık kazandırıcı özelliği çeşitli inançlarda kendini göstermiş ve ölümsüzlük kazandıran “hayat suyu” efsanesinin doğuşuna uygun zemin hazırlamıştır. Gılgamış destanında “hayat veren bitki”den söz edilmesiyle birlikte hayat suyu ilk olarak Finikelilerin ortaya koymuş oldukları İskender hikâyesinde dile getirilmiştir. Bu hikâyeye göre İskender, hayat suyunu aramış, ancak onu bulamamıştır. Bazılarına göre İskender’in aşçısı İdris, bu sudan içerek ölümsüzlüğe erişmiştir.<sup>6</sup>

Fars tarihî rivayetlerinde, Şûş bölgesinde bulunan bazı resimlerden elde edilen verilerde; Hûzistân ve Mezopotamya’da sular ve hayat suyu tanrısı olarak kabul edilen “Kûzezer” lakaplı “Ea” adında bir tanrının varlığından söz edilir. Söz konusu tanrı, hikmet ve bilgi tanrısı olarak da bilinir. Klasik İran’da bazı yörelerde Âdem ile Havva’nın da bu tanrı tarafından yaratılmış olduğu kabul edilir. Fars bölgesinin batı kısımlarında eski Şûş-Taht-i Cemşîd yolu üzerinde bulunan İlâmîler döneminden kalma bazı belgeler ve resimlerde de hayat suyu konusunda birtakım ipuçları göze çarpmaktadır.<sup>7</sup>

Hayat suyuna, *Kur’ân*’da, Mûsâ ve Hızır kıssası anlatılırken dolaylı temaslarda bulunulur. Ayetlerde olay şöyle özetlenir: Mûsâ Peygamber, bir gün genç arkadaşıyla birlikte, buluşması emredilen biriyle görüşmek üzere yola çıkar. Buluşma yeri “Mecmau’l-bahreyn: *iki denizin birleştiği yer*”dir. Mûsâ, o yeri tanıyabilmek için yanına azık olarak balık almıştır. Balığın canlanıp denize atılması buluşma yerini belirleyecek işarettir. Ancak Mûsâ’nın arkadaşı, kayanın yanında balığın canlanarak denize atıldığını ona haber vermeyi unutmuştur. Daha sonra yemek için konakladıklarında arkadaşı durumu Mûsâ’ya anlatır. Bunun üzerine Mûsâ, tekrar oraya döner ve aradığı kişinin orada bulunduğunu görür.<sup>8</sup> Kendisine Allah tarafından rahmet ve gizli ilim verilen bu kul Hızır’dır. Hızır’la buluşacakları kayanın dibinde “hayat suyu” adı verilen bir kaynak vardı. Bu suyun temas edip de diriltmediği hiçbir şey yoktu.<sup>9</sup>

Hayat suyu ile iç içe olarak Büyük İskender adı etrafında oluşan “İskender Efsanesi”, pek çok yöresel unsuru da içine alarak zenginleşmiştir. Milattan önce şekillenmeye başlayan bu Grekçe efsane, MS. 300 yıllarında tamamlanmış, öte yandan Süryaniceye aktarılmış versiyonunda İskender’e; “Zülkarneyn: *iki boynuzlu*” lakabı da eklenmiştir. Arapçadaki Zülkarneyn’in bunun ter-

5 *DMBİ*, “Âb-i hayât”, *DMBİ*, I, 36.

6 *DMBİ*, “Âb-i hayât”, *DMBİ*, I, 36; Ocak, “Âb-ı hayât”, 1-3; Serkârâtî, “Efsâne-yi Âb-i Hayât”.

7 Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 30.

8 *Kur’ân-ı Kerîm*, *Kehf* 18/ 60-65.

9 Taberî, *Târih* (w), s. 145; *DMBİ*, “Âb-i hayât”, *DMBİ*, I, 37; Ocak, “Âb-ı hayât”, 1-3.

cümesi olduğu öne sürülmektedir. Bu efsanenin Grekçe ve Süryanice metinlerdeki içeriği şöyle özetlenebilir: İskender, insana sonsuz hayat verecek bir çeşme olduğunu bilginlerden öğrenir. Onu aramak için ordusuyla yola çıkar. Yolda çeşitli olaylar sebebiyle askerlerinden ayrılmak zorunda kalır. Yanında sadece aşçısı vardır. Aşçı yemek hazırlamak için bir çeşmeye gider, orada azıkları olan tuzlu balığı yıkamak ister. Fakat balık suya değer değmez canlanır ve içine atlayıp kaybolur. Aşçı bu suyun hayat suyu olduğunu anlayıp bir miktar içer ve geri döner. Başına gelenleri İskender'e anlatır. İskender, aşçının tarif ettiği yeri arasa da bulamaz ve kızarak onu öldürmek ister. Ancak bir türlü öldüremeyince boynuna bir taş bağlayıp denize attırır. Orada aşçı bir deniz cini olur ve sonsuz hayatına devam eder.<sup>10</sup>

İskender efsanesi, Ortaçağ İslâm dünyasında son derece yaygınlaşmıştır. Bu efsanenin İslâmi kaynaklardaki versiyonu şöyle özetlenebilir: Nûh Peygamber'in torunu Yunan'ın soyundan gelen İskender-i Zülkarneyn, insanüstü güçler kazandıran hayat suyundan bahsedildiğini duyarak onu aramaya karar verir. Rivayete göre: Allah bunu Sâm'ın soyundan birine nasip edecektir. Zülkarneyn halasının oğlu olup "Hızır" diye anılan "Elyesa" ile askerlerinin beraberinde yolculuğa başlar. Hayat suyu, "karanlıklar ülkesi"ndedir. Yolda bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır askerlerden ayrı düşer ve bir müddet sonra karanlıklar ülkesine gelirler. Zülkarneyn sağa, Hızır sola günlerce yol aldıktan sonra Hızır ilahi bir ses duyar ve bir ışık görür. Bunların kendisini çektiği yere gittiğinde hayat suyunu bulur. Bundan içer ve yıkanır, sonsuz bir hayata kavuşur, insanüstü güç ve yetenekler kazanır. Zülkarneyn ile karşılaşınca durumu ona anlatır, o da hayat suyunu arar ancak bulamaz ve bir müddet sonra ölür.<sup>11</sup> Hayat suyunu bilgilerle yetişmiş İskender bulamadı. Çünkü hem maddi ve hem de manevi dünya saltanatını birleştirmek isteyenler onu bulamaz. Bu yüzden ona bu değerli su nasip olmadı. Ancak beraberindeki bilge Hızır onu bulabildi ve sonsuz hayatı kazandı.<sup>12</sup> Hızır'ın içerek ölümsüzlüğe kavuştuğu bu çeşmeden bazı edebî kaynaklarda "Âb-i Hızır", "Çeşme-yi Hızır" diye bahsedilir. Fars edebiyatında yaygın olarak "Câm-i Cem" ile de karıştırılır.<sup>13</sup>

Müslümanlığı kabul ettikten sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında "Hızır", "İlyas", "âb-i hayât" gibi kavramlar ve bunlarla ilgili giderek zenginleşen mitolojik unsurlar çok işlenmiş ve yeni örnekler ortaya konulmuştur. Pek çok Arap ve Fars şairinin, başta Ferîdüddin-i Attâr (ö. 1221), Fahreddîn-i Irâkî (ö. 1289) ve Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1388) gibi İranlı mutasavvıf kişiliklerin bu konuları işlediği yahut mazmun olarak kullandığı görülür. Hızır ve İlyas, kıyamet gününe kadar yaşayacaklardır. Çünkü onlar hayat suyuna erişmiş ve ondan içmişlerdir. Hızır, her gün çöllerde/karada; İlyas da denizlerde gezer. Her ikisi de gezdikleri yerlerde yolunu kaybeden ve yardıma ihtiyacı olanlara yardım ederler. Geceleri ise Zülkarneyn Seddi/Ye'cüc Me'cüc Seddi'ne gider, sabah aydınlığına kadar orada geceyi ibadetle geçirirler. Kıyamet gününe kadar görevleri bu şekilde devam eder.<sup>14</sup>

10 Ocak, "Âb-ı hayât"; Serkârâtî, "Efsâne-yi Âb-i Hayât".

11 Ocak, "Âb-ı hayât", 1-3.

12 Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmûnlar*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 8.

13 Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 29.

14 Kubâdiyânî, R.-Âteşincân, T., "Âb-ı hayât".

Şarap da hayat suyuna benzetilir. Gönül, kalp, ruh, insana maddi ve manevi hayat sağladığı için âb-ı hayât; vücut bunların kafesi, örtüsü ve koruyucusu olduğu için karanlıklar ülkesidir. Tenine ve nefesine mahkûm olan kişi, İskender gibi ten karanlığında yolunu kaybeder; hayat pınarına ulaşamaz. Gökyüzü, geceleyin siyahlığından dolayı karanlıklar ülkesidir. Ay, özellikle dolunayın şekli, parlaklığı ve rengi bakımından siyah-beyaz tezatı içinde pınara, hayat suyuna benzetilir. Güneş, bütün canlılar için su gibi hayat kaynağıdır. Bahar, bahar rüzgârları ve yağmurlar tohumların, bitkilerin yeşermesi ve dirilmesine sebep oluşlarıyla ölüyü diriltten hayat suyu gibidirler.<sup>15</sup>

Bütün arzu ve çabasına rağmen hayat suyunu bulamayan İskender; “*muradına kavuşamayan kişiyi*” temsil eder. Bu sebeple hayat suyuna, “Âb-i İskender/Âb-i İskenderî: *İskender suyu*” da denilir. Akıl ve gönlün erişebileceği nokta sınırlıdır. En güzeli, akıl ve gönlün birlikte olmasıdır. Bu itibarla İskender “akıl”, Hızır ise “gönül”dür. “Gönül Hızır’ı”, ten karanlığında hayat suyunu bulup “*nefsini bilen, Rabbini bilir*” gizemine ermiş; “akıl İskender’i” yabanda kalmıştır. Bazen kılıç ile âb-ı hayât arasında ilgi kurulur. İskender, cihan fatihidir; doğuyu ve batıyı fethetmiş, gücü ve şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır. Bu bakımdan şair, şiirinin üstünlüğünü belirtmek için kendisini İskender’e; kalemini Hızır’a, sözünü ya da mürekkebinde de âb-ı hayâta benzetir.<sup>16</sup>

İskender hikâyesinde temel öğelerden biri de “ab-ı hayât: *hayat suyu/bengisu*”dur. Bu pınar ve bu su karanlıklar ülkesindedir. Bu suya erişilmesi imkânsız, tehlikeli ve çok çetindir. Bu sudan içenler ya da tenlerini yıkayanlar ölümsüzlüğe erişirler. Fars edebiyatında İskender, zifiri karanlıklar içerisindeki hayat suyunu bulmaya gitmiş, ancak çok aramasına rağmen onu bulamamıştır. Yaratıcının iki seçkin kulu; Hızır ile İlyas gidip o suyu bulmuş ve içerek ölümsüz bir hayata erişmişler, ikisi de bu yüzden sonsuza dek yaşayacaklardır. O günden sonra da bu iki seçkin kişi insanların kılavuzları olarak kabul edilir olmuşlardır.<sup>17</sup>

**Hâfız-ı Şirâzî (ö. 792/1390), onların söz konusu kılavuzluklarını şöyle dillendirir:**

قطع این مرحله بی هم‌رهی خضر مکن

ظلمات است بترس از خطر گمراهی

اگر ت سلطنت فقر ببخشند ای دل

کمترین ملک تو از ماه بود تا ماهی

15 *Dâ`iretü`l-ma`ârif-i Büzürg-i İslâmî I*–, “Âb-i Hayât”, Tahran: DMBİ; 1367 hş., 3.

16 *Dâ`iretü`l-ma`ârif-i Büzürg-i İslâmî I*–, “Âb-i Hayât”, Tahran: DMBİ; 1367 hş., 3-4.

17 Kerim Zemânî, *Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma`nevî*, Tahran: Hş. 1382, I, 216; Rezmecû, *Edebiyyât-i Hamâsî*, II, 343; Muhammed Rızâ Şefî`î Kedkenî, *Mantıku`l-tayr-i`Attâr*, Tahran: Hş. 1383, s. 529; Poonawala, I. K., “âb/water”, *Elr.*, I, 28; *Luğatnâme*, “Âb-i hayât”, II, 20; Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârsî*, “Âb-i hayât”, Tahran: Hş. 1375, V, 4.

Hızır'ı arkadaş almadan bu yolları aşma!  
Karanlık bak bura, kaybolma tehlikesinden kork

Sen tut elimden ey kutlu izli Hızır çünkü ben,  
Yaya gidiyorum, arkadaşlarım atlılar!<sup>18</sup>

**Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)**, İskender'in karanlıklar ülkesine yaptığı seferde Hızır'la birlikte gitmediğini, kılavuzsuz yola çıktığı için başına gelenleri ve hayat suyuna erişememesini, İskender gibi dünyanın en güçlü hükümdarının bile tek başına başarılı olamamasını *Gülistân*'da şöyle dillendirir<sup>19</sup>:

شنیده‌ای که سکندر برفت تا ظلمات  
به چند محنت و خورد آن که خورد آب حیات

Duydun mu; İskender karanlıklar ülkesine gitti  
Nice sıkıntılarla; ancak hayat suyunu içen içti.<sup>20</sup>

**Rehî-yi Muayyerî (ö. 1347/1928):**

ای صبح نودمیده! بناگوش کیستی؟  
وی چشمه حیات لب نوش کیستی؟

Ey yeni ışıldayan sabah; kimin küpesisin?  
Ey hayat suyu kimin tatlı dudağısın?<sup>21</sup>

18 *Dîvân-i Hâfız-i Şîrazî*, Gazel 488.

19 Sadî-yi Şîrazî, *Gülistân-i Sadî*, çev. Hikmet İlaydın (Ankara: MEB Yayınları, 1991), Sekizinci Bab, s. 183.

20 *Dîvân-i Hâfız-i Şîrazî*, Gazel 488.

21 *Dîvân-i Rehî-yi Muayyerî*, II, Gazel: 1.

Mevlânâ (ö. 672/1273):

از چشمه جان پر کرد شکم  
کای تشنه بیا ای تشنه بیا

از بوی تو جان قانع نشود  
ای چشمه جان ای چشم رضا

آب حیات او بینی هیچ مترس از اجل  
در دو در رضای او هیچ ملرز از قضا

چشمه خضر و کوثری ز آب حیات خوشتری  
ز آتش هجر تو منم خشک دهان چرا چرا

Can çeşmesinden doldurdu karnını;

Ey susuz kalmış gel! Ey susuz kalmış gel!

Senin kokuna can kanmaz;

Ey can pınarı, ey rıza gözü!

Onun hayat suyunu gör de ecelden asla korkma!

Onun rızasının iki kapısında hiç yazgından titreme!

Hızır pınarısın, kevsersin, hayat suyundan güzelsin,

Ayrılık ateşinden kupkuru ağzım neden? Neden?<sup>22</sup>

---

22 Mevlânâ, Divân, Gazel: 242.

**Sadî-yi Şirazî (ö. 691/1292):**

لب‌های تو خضر اگر بدیدی  
گفتی: لب چشمه حیات است!

Hızır senin dudaklarını bir görseydi,  
Hayat pınarının kıyısı derdi.<sup>23</sup>

**Selmân-i Savecî (ö. 778/1376):**

ون روضه بهشت، زمین تو روح بخش  
چون چشمه حیات، هوای تو جانفزا

Senin ülken, cennet bahçesi gibi cana can katar  
Senin havan Hayat pınarı gibi cana can katar<sup>24</sup>

**Ömer Hayyâm (ö. 526/1132?):**

تا چند اسیر رنگ و بو خواهی شد  
چند از پی هر زشت و نکو خواهی شد

گر چشمه زمزمی و گر آب حیات  
آخر به دل خاک فرو خواهی شد

Ne zamana dek renge ve kokuya esir olacaksın?

Ne zamana dek çirkin, güzel peşinde gideceksin?

Zemzem çeşmesi de hayat çeşmesi de olsan,

Sonunda toprağın yüreğine dalıp gideceksin.<sup>25</sup>

<sup>23</sup> Sa'dî-yi Şirazî, Ğazeliyyât, Gazel: 53.

<sup>24</sup> Dîvân-i Selmân-i Sâvecî, Kaside: 3.

<sup>25</sup> Ömer Hayyâm, Rûbai, 71.

**Hâfız-ı Şirâzî (ö. 1388):**

حافظ ار آبِ حیاتِ اَزلی می‌خواهی  
مَنْبَعش خاکِ درِ خلوتِ درویشان است

Hâfız, eğer ezeli hayat suyunu istiyorsan,  
Kaynağı dervişlerin halvet kapısının toprağıdır.<sup>26</sup>

دوش وقتِ سَحَر از غُصّه نجاتم دادند  
واندر آن ظلمتِ شبِ آبِ حیاتم دادند

Dünya gece seher vakti beni üzüntüden kurtardılar;  
Gecenin o karanlığında bana hayat suyunu verdiler.<sup>27</sup>

فیض ازل به زور و زر ار آمدی به دست  
آب خضر نصیبه اسکندر آمدی

Ezeli feyiz geçseydi ele güç ile, altın ile,  
Hayat suyu İskender'e nasibi olurdu.<sup>28</sup>

سِکَنَدَر را نمی‌بخشند آبی  
به زور و زر مُبَسَّر نیست این کار

İskender'e bir yudum su bile vermezler;  
Güç ile, altın ile olmaz bu iş!<sup>29</sup>

26 Hâfız-i Şirazî, Gazel: 49.

27 Hâfız-i Şirazî, Gazel: 183.

28 Hâfız-i Şirazî, Gazel: 439

29 Hâfız-ı Şirazî, Gazel: 245.

**Mes‘ûd-i Sa‘d-i Selmân (ö. 515/1121):**

سکندر ندید آب حیوان و من  
همی بینم اینک به جام تو در

Göremedi İskender hayat suyunu, ama ben;

Görüyorum onu işte kadehinde senin.<sup>30</sup>

İskender hikâyesinin bir başka versiyonunda da İskender’in, Hindistan fethinden sonra tanıştığı yaşlı bir kişinin, doğunun ilginçlikleri hakkında kendisine bilgi verdiği, onun da hayat suyunu bulmak amacıyla Hızır’la birlikte karanlıklar ülkesine seyahatte bulunduğu, Hızır’ın söz konusu suyu bulup içerek sonsuz hayata kavuştuğu, ancak İskender’in bu sudan içemediği söylenir.<sup>31</sup>

Bütün arzu ve çabasına rağmen hayat suyunu bulamayan İskender; “*muradına kavuşamayan kişiyi*” temsil eder. Bu sebeple hayat suyuna, “Âb-i İskender/Âb-i İskenderî: *İskender suyu*” da denilir. Akıl ve gönlün erişebileceği nokta sınırlıdır. En güzeli, akıl ve gönlün birlikte olmasıdır. Bu itibarla İskender “akıl”, Hızır ise “gönül”dür. “Gönül Hızır’ı”, ten karanlığında hayat suyunu bulup “*nefsini bilen, Rabbini bilir*” gizemine ermiş; “akıl İskender’i” yabanda kalmıştır. Bazen kılıç ile âb-ı hayât arasında ilgi kurulur. İskender, cihan fatihidir; doğuyu ve batıyı fethetmiş, gücü ve şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır. Bu bakımdan şair, şiirinin üstünlüğünü belirtmek için kendisini İskender’e; kalemini Hızır’a, sözünü ya da mürekkebinin de âb-ı hayâta benzetir.<sup>32</sup>

Hayat suyu, özellikle dinsel içerikli efsaneler ve mitlerde Hızır adıyla içi içe girmiş, Hızır’ın bir ayrılmazı olarak işlenmiştir. Bu ilintiden hareketle de tasavvuf konulu eserlerde sonsuzluk pınarı ile Hızır farklı şekillerde yorumlanmıştır. Sufiler Hızır’ın kişiliğinde ergin ve olgun pirlere görürler. Onlara göre Hızır, Mûsâ Peygamber’e bile kılavuzluk yapmıştır. Mûsâ, onun bilgisinden yararlanmak için yakın arkadaşı olmuştur. Hızır’ın sonsuzluk pınarına erişip suyundan içmesi ve yıkanmasıyla ölümsüzlüğe erişmesi bağlantısıyla İskender-i Zülkarneyn ileri görüşlü de çok yakın bir ilgisi vardır. Bu yüzden Hızır, sonsuzluk pınarıyla birlikte İskender hikâyesinin ve *İskendernâmeler*’in de en önemli tiplerinden biri olmuştur.<sup>33</sup>

Şehâbeddîn-i Sühreverdî’nin (ö. 632/1234) *Kızıl akıl* adlı eserinde sonsuzluk pınarıyla ilgili

30 *Dîvân-i Mesûd-i Sa‘d-i Selmân*, Kaside: 124.

31 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 434.

32 Ocak, “Âb-ı hayât”, 1-3.

33 Purnamdariyân, *Şerh-i Akl-i Sorh*, s. 281-82.

pasajlardan biri şöyledir: “Sıkıntılarda olan biri: Ey pir ne yapsam da o sıkıntılardan kurtulmam kolaylaşsa?” diye sordu. Pir de bu sorunun karşılığında: “Sonsuzluk pınarına erişmelisin; onun suyundan başına yüzüne dökmelisin?” dedi. Sonra: “Sonsuzluk pınarı nerede ey pir?” diye sordu. O da: “Karanlıklar ülkesinde o! Eğer erişmek istiyorsan Hızır gibi yola çık, tevekkül yoluna gir” diye cevap verdi.<sup>34</sup>

Ona göre; İskender’in erişemediği, ancak birlikte yola çıktıkları Hızır’ın kana kana içtiği ve ölümsüzlük kazandığı sonsuzluk pınarı kutsal öğretilerdir. Çabayla, ruhsal deneyimlerle elde edilir. Onun en doruktaki aşaması da kendinden ve Allah dışındaki her şeyden geçerek gerçekte bütünleşmektir. Bu yola giren insan, zorlu aşamaları bir bir geride bırakır ve sonunda ruhunu doyurur, tenini zayıflatır. Ten zayıf kalıp hafifleyince de ölümü kolay olur.<sup>35</sup>

## Kaynaklar

Ânendrâc, “Âb-i Hayât”, “Âb-i Zindegânî” “Âb-i Zindegî”, *Ferheng-i Câmi’-i Fârsî* (Yay. Muhammed-i Debîrsiyâkî), İntişârât-ı Kitab-ı Furûşî-yî Hayyâm, Tahran: 1365 hş.

Dâ’iretü’l-ma’ârif-i Büzürg-i İslâmî, I, “Âb-i Hayât”, Tahran: *DMBİ*; 1367 hş.

Dihhudâ, Alî Ekber, “Âb-i Hayât”, “Âb-i Zindegânî”, “Âb-i Zindegî”, *Luğatnâme-yi Dihhudâ, Tahran*: 1346 hş.

Hâlikî, Berzger- Rızâ Muhammed, *Şâh-ı Nebât-i Hâfiz*, Tahran: Hş. 1382.

Kedkenî, Muhammed Rızâ Şefî’î, *Mantıku’t-tayr-i Attâr*, Tahran: Hş. 1383.

Kubadiyani, R.-Ateşincan, “Âb-ı Hayât”, *Danışnâme-yi Edebî-yi Farîsî*, Tahran: 1375-1378 Hş., C.1.

Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran: Hş. 1375, I-VI.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Âb-ı Hayât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. I* (1998): 1-3.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Purnamdariyân, Taki, *Remz ve Dâstânâ-yi Remzî Der Edeb-i Farsî*, Tahran: 1389 hş.

Rezmecû, Huseyn, *Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsi-yi Îrân*, Tahran: Hş. 1381, I-II.

34 Purnamdariyân, *Şerh-i Akl-i Sorh*, s. 74.

35 Purnamdariyân, *Şerh-i Akl-i Sorh*, s. 283.

Serkârâtî, Behmen, “Efsâne-yi Âb-ı Hayât Der İskendernâme-yi Nizâmî ve Rivâyât-i Dîger-i Dâstân-i İskender,” *Mecm'ua-yi Makâlât-i Kongre-yi Beynu'l-milelî-yi Nohomîn Sede-yi Tevellud-i Hekîm Nizâmî-yi Gencevî*, Tahran: Hş., 1372, I-III.

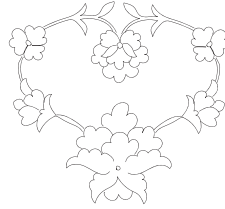
Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i İşârât-i Edebiyyât-i Farsî*, Tahran: Hş. 1375.

Şirazî, Sadî, *Gulistân-i Sadî*, çev. Hikmet İlaydın. Ankara: MEB Yayınları, 1991.

Yâhakkî, Muhammed Ca'fer, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran: Hş. 1375.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023.

Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, Tahran: Hş. 1382.



# Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)  
*International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)*

E-ISSN: 3023-820X  
Yaz 2024 Summer 2024  
Cilt 1 Volume 1  
Sayı 1 Issue 1